

De Alliantie bestaat uit de Vereniging voor Vrouw en Recht Clara Wichmann (penvoerder), het Netwerk VN-Vrouwenverdrag en Femmes for Freedom. Eerst volgt een korte beschrijving van de alliantiepartners, daarna vier voorbeelden.

De **Vereniging voor Vrouw en Recht Clara Wichmann (VVR)** is opgericht in 2004 bij de opheffing van het toenmalige Clara Wichmann Instituut (CLWI) vanwege beëindiging van de subsidie. De VVR stelt zich ten doel de rechtspositie van vrouwen in Nederland te verbeteren en een netwerk te bieden aan juristen en anderen met belangstelling voor vrouw en recht. De VVR is een ledenorganisatie zonder stafkrachten met als inkomsten contributies en donaties.

Het **Netwerk VN-Vrouwenverdrag** is een platform van vrouwen- en mensenrechten organisaties en onafhankelijke experts.¹ Het bestaat sinds 2002. Doel is het bevorderen van informatie en deskundigheid m.b.t. het VN-Vrouwenverdrag en het lobbyen voor een goede implementatie ervan. Het Netwerk heeft geen betaalde medewerkers. Voor de subsidie t.b.v. het schaduwproces rond de 6^e regeringsrapportage trad de VVR op als penvoerder/rechtspersoon. In februari 2017 is de stichting Netwerk VN-Vrouwenverdrag opgericht. Doel en werkwijze zijn ongewijzigd.

De **VVR** bestrijkt een breed scala aan onderwerpen waarbij de rechtspositie van vrouwen in het geding is: o.a. *alimentatie, alfabulpen, economische gevolgen huwelijk en echtscheiding, geboortezorg, gelijke behandeling, geweld tegen vrouwen, huishoudelijk personeel, huwelijksdwang, huwelijkse gevangenschap, letselschadevergoedingen, mensenhandel, migratiebeleid, passief kiesrecht, seksregistratie, sekswork, seksuele intimidatie, sociale zekerheid, studerende moeders, voorkeursbehandeling, zelfstandig verblijfsrecht, zwangerschapsdiscriminatie, zwangere zelfstandigen*. Vaak gaat het om langlopende dossiers, met interventies in alle fasen van agendering tot en met implementatie. Ook het **Netwerk** opereert breed w.b. gender en LHBTI-gelijkheid: 65 onderwerpen in de schaduwrapportages 2016.

De stichting **Femmes for Freedom** (FFF) is opgericht in 2011 en streeft naar huwelijkse vrijheid en gelijkheid voor alle vrouwen in Nederland. Zij zet zich in tegen huwelijksdwang, kindhuwelijken, achterlating, polygamie, huwelijkse gevangenschap en 'huisarrest' van vrouwen en meisjes (de zgn. verborgen vrouwen). De doelgroep bestaat grotendeels uit vrouwen met een bi-culturele achtergrond. FFF werkt met twee stafkrachten (1,4 fte) en een groot aantal vrijwilligers. FFF verkrijgt tijdelijke en projectfinanciering van particuliere fondsen en lagere overheden.

Alle alliantiepartners richten zich vanuit hun eigen invalshoek en (juridische) expertise op agendering en vertegenwoordiging, beleidsbeïnvloeding en politieke lobby. Zij dragen bij aan onderzoek, kennis en beleidsadvies, (juridische) informatie en databases en vervullen de functie van platform en/of netwerk. Via haar juridisch loket ondersteunt en begeleidt FFF individuele vrouwen in juridische procedures om hun vrijheid te herkrijgen; VVR en Netwerk dragen zorg dat waar nodig individuele vrouwen adequaat worden doorverwezen.

Inclusiviteit: Alle partners vertonen zowel ieder voor zich als samen een grote diversiteit. De diversiteit van de in het **Netwerk** samenwerkende organisaties en experts wordt aangevuld met diversiteit qua leefvorm, leeftijd, seksuele voorkeur, etniciteit en levens/religieuze overtuiging van de in het Netwerk participerende vrijwilligers en/of vertegenwoordigers van deelnemende organisaties. Ook het bestuur en andere gremia van de **VVR** vertonen over de jaren vele schakeringen qua gender en genderidentiteit, leeftijd, etnische afkomst en leefvorm. De oprichtster/directeur van **FFF** migreerde als kind uit Pakistan naar Nederland. Er is een grote diversiteit naar sekse, leeftijd, etniciteit en leefvorm onder vrijwilligers, adviesraad en bestuur.

Casus 1 Zwangere zelfstandigen zonder zwangerschapsuitkering

In 2014 stelde het Vrouwenrechtencomité zes Nederlandse klaagsters in het gelijk in de procedure over het ontbreken van een zwangerschapsuitkering in de tot nu toe enige succesvolle van acht klachten voor CEDAW uit Nederland. Alle zes waren zwanger tussen 2004 en 2008 en zonder zwangerschapsuitkering, in tegenstelling tot de zwangere zelfstandigen voor en na die periode.

De zaak gaat terug tot 2004. In dat jaar raakten zwangere zelfstandigen door een wetswijziging verstoken van een zwangerschapsuitkering. Vanaf dat moment heeft de **VVR** zich samen met o.a. FNV/bonden ingezet om deze discriminatie ongedaan te maken. Met succes: in 2008 kwam een

¹ Deelnemende organisaties zijn: [African Sky](#), [Atria kennisinstituut voor emancipatie en vrouwen-geschiedenis](#), [CoMensha](#), [Femmes for Freedom](#), [Justitia et Pax](#), [Movisie](#), [Nederlandse Vrouwenraad](#), [RESPECT Network NL](#), [Rights for Change](#), [SEDA](#), [SONPPCAN](#), [Studie- en Informatiecentrum Mensenrechten van de Universiteit Utrecht](#), [TIYE International](#), [Vluchtelingen Organisaties Nederland](#), [Nederlandse Vereniging voor Vrouwenbelangen, Vrouwenarbeid en Gelijk Staatsburgerschap](#), [VVR](#), [WO=MEN Dutch Gender Platform](#).

nieuwe zwangerschapsregeling voor zelfstandigen tot stand (ZEZ). Echter zonder terugwerkende kracht, waardoor 17.000 vrouwen, zwanger tussen 2004 en 2008, tussen wal en schip vielen, waaronder de zes vrouwen die in 2011 een klacht indienden bij het CEDAW-Comité en gelijk kregen. Daarvoor hadden zij vanaf 2005 de gang langs de Nederlandse rechterlijke instanties gemaakt, met steun van het Proefprocessenfonds (PPF) en aanvankelijk ook de FNV. Tijdens de procedure fungeerde de **VVR-werkgroep Sociaal en Europees Recht** als informeel coördinatiepunt; experts hieruit vormden een onbezoldigde juridische steungroep voor de advocaten.

Via persberichten en bijeenkomsten gaf de VVR in samenwerking met **Netwerk** en PPF bekendheid aan de CEDAW-uitspraak: inmiddels hebben zich ruim 850 lotgenoten gemeld bij het door FNV-Vrouw ingerichte meldpunt. Tegen de verwachting in legde de regering de uitspraak naast zich neer. Voor de klagsters betekent dit opnieuw een gang naar de rechter, nu met de uitspraak van CEDAW in de hand. Dat leidde tot een positieve, goed gemotiveerde uitspraak van Rechtbank Midden Nederland in september 2016, in tegenstelling tot de spaarzaam gemotiveerde negatieve uitspraak voor andere klagsters van Rechtbank Amsterdam in juli 2016. De juridische steungroep fungeert nog steeds als liaison tussen advocaten, FNV-bonden, PPF, CRM, Netwerk etc.

Inmiddels ligt de zaak bij de Centrale Raad van Beroep (CRvB); heeft het CEDAW-Comité zowel tijdens de behandeling van de regeringsrapportage november jl als in haar *Concluding Observations* de regering dringend aanbevolen de uitspraak in de klachtprocedure uit te voeren; zijn er Kamervragen gesteld; en stijgt het aantal aanvragen en bezwaarschriften bij het UWV. Het UWV verzocht om overleg en heeft toegezegd dat als klagsters gelijk krijgen van de CRvB ook de 17.000 lotgenoten met succes een uitkering kunnen aanvragen.

Expertise en effectiviteit: De kern van de expertise van VVR en Netwerk is juridische kennis inclusief kennis van het internationaal recht, met name het VN-Vrouwenverdrag. Met deze kennis is gelobbyd met brieven aan het parlement, gesprekken met kamerleden, petitie en artikelen in de media, samen met o.a. de vakbeweging en organisaties van zelfstandigen en/of zelfstandig werkende vrouwen en beroepsbeoefenaren (artsen, advocaten e.d.). Dit werd gecombineerd met de inzet van juridische middelen in diverse procedures en ondersteund door (wetenschappelijke) publicaties en contacten met de Commissie Gelijke Behandeling en diens opvolger het College Rechten van de Mens (CRM). Tegelijk werd de zaak systematisch aan de orde gesteld in de schaduwrapportages van het Netwerk van resp. 2006/2007, 2009/2010 en 2016.

Flexibiliteit en lerend vermogen: Een belangrijk deel van het succes zit in het betrekken van alle relevante organisaties en deskundigen (bonden, organisaties van zelfstandigen, CRM enz.), het grote netwerk van de VVR, de inzet van de onbezoldigde juridische steungroep en de kennis van het VN-Vrouwenverdrag binnen het Netwerk, waardoor met grote flexibiliteit steeds kan worden ingespeeld op nieuwe ontwikkelingen. Zo lukte het in 2014 om in korte tijd de financiering van de nieuwe rechtszaken grotendeels rond te krijgen (via FNV/bonden) en een meldpunt in te richten, toen bleek dat Nederland geen uitvoering wilde geven aan de uitspraak van CEDAW.

Duurzaamheid en inclusiviteit: Door de zaak in te bedden in juridische procedures en overleg met het UWV aan te gaan is het behaalde resultaat duurzaam en inclusief: bij een positieve uitspraak van de CRvB honoreert het UWV aanvragen van 17.000 andere getroffen vrouwen.

Innovatiekracht: VVR en Netwerk hebben een strategie ontwikkeld, waarin zowel juridische actie en politieke lobby elkaar versterken, als actie op nationaal en internationaal niveau (VN-Vrouwenverdrag). Op die manier wordt vanaf twee kanten – nationaal en internationaal – druk opgebouwd. Het is de enige van de acht Nederlandse klachtzaken waarin CEDAW tot verdragsschending concludeerde. Het is ook de enige zaak waar VVR en Netwerk intensief bij betrokken waren. Cruciaal was de kwaliteit van argumentatie. De meeste zaken werden niet-ontvankelijk verklaard.

Transparantie en verantwoording: Voorbereiding, planning en uitvoering vonden steeds plaats in overleg met verschillende externe actoren, zoals de bonden. VVR en Netwerk hebben via eigen nieuwsbrieven en websites uitvoerig verslag gedaan van alle stappen en ontwikkelingen; de juridische steungroep schrijft de nieuwsbrief voor het Meldpunt van FNV-Vrouw.

Casus 2 Schaduwproces VN-Vrouwenverdrag 2014-2016

Een kerntaak van het Netwerk is het maken van de schaduwrapportage over de implementatie van het VN-Vrouwenverdrag. Dat doet ze sinds 2002. De schaduwrapportage 2016 werd ondertekend door 78 NGO's/CSO's na een intensief consultatieproces. De *gevolgen van de decentralisatie van de zorg, het achterblijven van vrouwen in topposities, huwelijksgevangenschap, onnodige operaties van intersex kinderen, illegale registratie van sekswerkers, afhankelijk verblijfsrecht, FGM en asiel, de abortuspil, en het toenemende geweld op straat tegen vrouwen met een hoofddoek* zijn enkele onderwerpen uit de schaduwrapportage. De zorgen daarover werden door een Netwerk-delegatie aan het CEDAW-Comité toegelicht. De uitkomsten (de aanbevelingen van

het Comité) werden besproken met de achterban in een debriefing waarbij het accent vooral lag op de follow-up. Ook nam het Netwerk deel aan de (voorbereiding van het) door het ministerie van OCW georganiseerde recente congres over de implementatie van die aanbevelingen. Uit de subsidie van het ministerie voor het schaduwproces kon een schrijfteam worden aangesteld en de bijeenkomsten en deelname aan de sessies in Genève worden betaald. De onbetaalde inzet van verschillende experts en faciliteiten in natura van NGO's vulden de subsidie aan.

Expertise en effectiviteit: Tekenend voor de kwaliteit en effectiviteit van de werkwijze van het Netwerk is dat in de List of Issues van CEDAW tenminste elf vragen direct herleidbaar zijn tot de schaduwrapportage. Tijdens de Constructieve Dialoog van het CEDAW-Comité met de regering waren vragen over 28 onderwerpen direct herleidbaar, terwijl in de *Concluding Observations* tenminste elf onderwerpen herkenbaar uit de schaduwrapportage voortvloeien. De mate van concreetheid van de laatste zijn ook een indicatie van de duurzaamheid van de gekozen aanpak.

Flexibiliteit en lerend vermogen: De werkwijze van het Netwerk heeft zich door de jaren heen ontwikkeld om optimaal gebruik te maken van de deskundigheid binnen de brede vrouwen- en LHBTI-beweging en een breed draagvlak te creëren. Ter voorbereiding organiseerde het Netwerk thematische expertbijeenkomsten om de inhoud voor de schaduwrapportage te verzamelen: alle materiedeskundigen zitten om de tafel en leveren praktijkinformatie, terwijl het Netwerk zorgt voor de vertaalslag naar het VN-Vrouwenverdrag. Tegelijk wordt een grote flexibiliteit vereist omdat het speelveld en de timing voortdurend verandert: het Comité wijzigt zijn werkwijze, de regering komt later met haar rapportage, behandeling wordt uitgesteld.

Het lerend vermogen blijkt o.a. uit het feit dat, vergeleken met de schaduwrapportages voor andere mensenrechtenverdragen (samengesteld door het NJCM), het aantal ondertekenende organisaties bij het VN-Vrouwenverdrag erg hoog is en nog steeds groeit: 23 in 2001 tegen 78 in 2016. Het Netwerk heeft geleerd intensief te investeren in de contacten met NGO's en te zorgen dat ze voldoende tijd hebben om de conceptrapportage te bespreken in eigen kring alvorens te ondertekenen. Indien er bezwaren zijn tegen een formulering wordt gezocht naar alternatieven die wel op instemming van alle betrokkenen kunnen rekenen.

Innovatiekracht: De nauwe samenwerking met een breed scala van externe materie-deskundigen waarborgt aansluiting bij nieuwe ontwikkelingen en nieuwe ideeën, terwijl tegelijk continuïteit is verzekerd door het systematisch volgen van thema's door de jaren heen.

Transparantie en verantwoording: Het proces, inclusief de keuze voor rapporteurs etc., is steeds besproken in de Netwerkvergaderingen, er werden expert- en achterbanbijeenkomsten georganiseerd en alle nieuwe ontwikkelingen en stukken werden gepubliceerd op vn-vrouwenverdrag.nl. De 'Genève-gangers' hielden een blog bij en naast persberichten werd intensief gebruik gemaakt van sociale media, zoals Twitter en Facebook, om iedereen 'thuis' op de hoogte te houden. Op de website is ook het [activiteitenverslag](#) te vinden.

Inclusiviteit: Inclusiviteit blijkt uit de diversiteit van de leden van het Netwerk en de aangekaarte onderwerpen, het aantal en de spreiding van de ondertekenende organisaties en de samenstelling van de delegatie naar Genève. Bij de keuze van de issues is veel aandacht besteed aan zaken die zmv-vrouwen treffen, maar ook aan LHBTI-onderwerpen en specifieke groepen vrouwen zoals plattelandsvrouwen en oudere vrouwen. Mede dankzij sponsoring van IRAW kon een brede delegatie met een diverse achtergrond qua leeftijd, etniciteit, seksuele oriëntatie, religie/levensovertuiging en expertise naar Genève, inclusief een vertegenwoordigster van Proud (de Nederlandse sekswerkersorganisatie). Er is nauw samengewerkt met de COC/NNID/TNN delegatie die de Netwerk schaduwrapportage onderschreven én een eigen schaduwrapport inbracht.

Duurzaamheid: De duurzaamheid zit in het langdurig, zorgvuldig en kritisch volgen van thema's en vooral van de opvolging die de regering aan de aanbevelingen van het Comité geeft (of niet geeft), tussen de rapportages door en bij elke nieuwe rapportage. Vaak gaat het om taaie onderwerpen, zoals de loonkloof of geweld tegen vrouwen, die niet 1-2-3 opgelost zijn. Juist daar is het belangrijk om permanent 'druk op de ketel te houden' om op de lange termijn verandering te bewerkstelligen. Daarnaast ondersteunen de aanbevelingen vaak actuele issues, zoals de recente aanbeveling van het Comité over het tegengaan van illegale registratie van sekswerkers.

Casus 3 Verbetering positie sekswerkers

Met een motie schrapte de Eerste Kamer in mei 2013 de verplichte registratie van sekswerkers uit het Wetsvoorstel regulering prostitutie en bestrijding misstanden in de seks-branche, met als gevolg dat het wetsvoorstel terug naar de Tweede Kamer moest en nog steeds voorwerp van lobby is. De motie was het resultaat van vijf jaar breed verzet van sekswerkers, hulpverleners, gezondheidsprofessionals en onderzoekers, aanvankelijk in een informeel samenwerkingsverband, later geformaliseerd in SWexpertise, Platform verbetering positie sekswerkers. De **VVR** was hier

van begin af aan actief bij betrokken en speelde een belangrijke rol vanwege haar juridische expertise. Zo liet zij een onderzoek doen naar mogelijke strijdigheid van verplichte registratie met Nederlandse en EU privacywetgeving. Dat onderzoek leidde – na een aanvankelijke ontkenning – tot de erkenning van de minister dat registratie van sekswerkers de verwerking van een bijzonder persoonsgegeven betrof hetgeen alleen onder strikte voorwaarden is toegestaan. Aan die voorwaarden werd niet voldaan. Desondanks proberen sommige gemeenten toch een vorm van registratieplicht in te voeren (2014 – nu). Dat is aangekaart bij de Kamer en de minister in brieven, gesprekken en een Ronde Tafelgesprek van de Eerste Kamer. Opname van dit punt in de schaduwrapportage leidde tot een aanbeveling van CEDAW ter zake. Momenteel steunt de VVR sekswerkersorganisatie Proud in de voorbereiding van een rechtszaak tegen betrokken gemeenten.

Het aangepaste wetsvoorstel (2014/15/16) ligt inmiddels weer in de Eerste Kamer. Nog steeds is de VVR actief betrokken bij de lobby, samen met SWexpertise, de daarin samenwerkende organisaties en experts en PROUD. Kernpunt is de gelijke behandeling van sekswerkers met andere werkende burgers en de versterking van hun keuzevrijheid en autonomie.

Expertise en effectiviteit: De samenwerking tussen alle relevante organisaties in het veld en de combinatie van een politieke en juridische strategie is buitengewoon effectief geweest. Het heeft ervoor gezorgd dat de registratieplicht is afgewend en de verbetering van de positie van zzp-ers hoog op de agenda staat bij de behandeling van het aangepaste wetsontwerp. De lobby is een goed voorbeeld van de combinatie van een politieke en juridische strategie en hoe deze elkaar versterken. De juridische expertise van de VVR was nodig om de strijdigheid met privacywetgeving te agenderen en het verbod op verwerking van gevoelige gegevens (tenzij gerechtvaardigd). De praktijkervaring en kennis van sekswerkers, hulpverleners en onderzoekers toonde aan dat en hoe registratie vooral negatieve effecten zou hebben i.p.v. sekswerkers te beschermen. Er werd dus niet aan de voorwaarden voor een uitzondering op het verbod voldaan.

Flexibiliteit en lerend vermogen: Regelmatig vinden gezamenlijke evaluaties plaats binnen SWexpertise en PROUD en worden strategie, argumenten en activiteiten bijgesteld al naar de ontwikkeling van het politieke en publieke debat en de fase van behandeling van het wetsvoorstel.

Transparantie en verantwoording: Dit dossier is bij uitstek een dossier met een grote betrokkenheid van externe actoren (buiten de VVR). Juist de betrokkenheid van en samenwerking tussen zoveel actoren met verschillende deskundigheid en achtergrond heeft de overtuigingskracht van het verzet tegen verplichte registratie bepaald. Het volledige dossier staat op vrouwenrecht.nl.

Inclusiviteit en innovatiekracht: Sekswerkers zijn een gemarginaliseerde en gestigmatiseerde groep die vaak wordt uitgesloten van beleid dat over hen gaat. Vandaar de internationale sekswerkers slogan: “*nothing about us without us*”. Zo is het hier aangepakt. Alle stappen zijn samen met sekswerkers(organisaties) gezet. Tegelijk is met succes ingezet op het verwerven van steun en draagvlak bij ‘reguliere’ vrouwenorganisaties zoals de NVR en gendergelijkheid initiatieven, zoals ‘Gelijk is Anders’ in 2015.

Duurzaamheid: het schrappen van de registratieplicht uit het wetsvoorstel is een duurzaam resultaat. Verankering van dat resultaat gebeurt door politieke en juridische acties waar gemeenten desondanks proberen op lokaal niveau een registratieplicht door te voeren.

Casus 4 Huwelijkse onvrijheid en gevangenschap

Dankzij FFF staat huwelijkse gevangenschap stevig op de politieke agenda, is het erkend als een vorm van geweld tegen vrouwen en omvat de wettelijke definitie van strafbare ‘huwelijksdwang’ ook huwelijkse gevangenschap. Huwelijkse gevangenschap staat voor vrouwen die tegen hun wil getrouwd blijven in een religieus huwelijk. In het oorspronkelijke wetsvoorstel was het begrip “huwelijksdwang” niet breed genoeg gedefinieerd om ook huwelijkse gevangenschap te omvatten. Dankzij het door FFF geformuleerde amendement Arib/Hilkens (2012) is de Wet tegenaan huwelijksdwang, polygamie en genitale verminking uitgebreid met huwelijkse gevangenschap. Daarmee is het strafbaar. Voor het kamerdebat over civielrechtelijke maatregelen tegen huwelijksdwang in 2014 voerde FFF een intensieve lobby voor meer instrumenten tegen huwelijkse gevangenschap. Dit leidde tot de belofte van de regering om politie, justitie, rechters en advocaten te trainen over juridische mogelijkheden tegen huwelijkse gevangenschap. En om het op internationale fora te bespreken.

De inzet van FFF voor betere hulpverlening voor in het buitenland achtergelaten en uitgehuwelijkte meisjes leidde tot het ‘Knooppunt Huwelijksdwang’ (vanaf 2012). In 2013 is de Paspoortwet gewijzigd op initiatief van FFF, waardoor Nederlandse minderjarigen, in het buitenland uitgehuwelijkt en/of achtergelaten, een reisdocument kunnen aanvragen. Ook zijn verschillende moties aangenomen om de consulaire hulpverlening aan deze groep vrouwen en meisjes te

verbeteren. In 2016 leidde de lobby van FFF tot een initiatiefnota van de VVD inzake vrouwen en meisjes die te maken hebben met polygamie, informele huwelijken en slachtoffers van huwelijksdwang en achterlating. Eén voorstel hieruit is al overgenomen: een amendement voor het opsporen, accommoderen en repatriëren van Nederlandse dwangbruiden door de Tweede Kamer omarmd. In 2017 wordt deze 'forced marriage unit' operationeel.

Expertise en effectiviteit: De verschillende wets- en beleidswijzigingen zijn het resultaat van een succesvolle politieke en maatschappelijke lobby van FFF, o.a. gesteund door de VVR. FFF informeert en mobiliseert vrouwenorganisaties, juristen, wetenschappers en kennisinstellingen. FFF schrijft voorstellen voor Kamerleden, neemt deel aan Ronde Tafel-gesprekken en benadert de media met veel succes. FFF maakt verschil voor vrouwen op individueel en maatschappelijk niveau door een succesvolle verbinding te maken tussen 'clash' (agenderen), 'connect' ('matchen') en 'incorporate' (de verandering eigen maken en naleven). Via haar juridisch loket draagt ze bij aan de totstandkoming van baanbrekende jurisprudentie. Met een [meldpunt op de website](#) verzamelt FFF praktijkinformatie over huwelijksdwang/drang, huwelijkse gevangenschap, polygamie, achterlating etc. die de basis voor haar acties vormen. Ook is zij regelmatig direct of indirect betrokken bij lokaal en landelijke wetenschappelijk onderzoek.

Innovatiekracht: Kernkwaliteit van FFF is dat zij zich sterk maakt voor slachtoffers alle vormen van huwelijkse onvrijheid, waaronder huwelijkse gevangenschap, met nieuwe invalshoeken die zij vanuit haar praktijk leert en succesvol politiek vertaalt in concrete voorstellen. Daarin is zij buitengewoon effectief. De complimenten van het Vrouwenrechtencomité op dit dossier in november 2016 dankt de Nederlandse regering aan de expertise en effectiviteit van FFF. In relatief korte tijd dit nieuwe issue op de nationale en lokale politieke agenda krijgen en in wetgeving verankeren getuigt van grote innovatiekracht. En zegt iets over de **flexibiliteit en het lerend vermogen** van FFF.

Transparantie en verantwoording: FFF betreft een brede groep van externe actoren in haar campagnes. Haar werkwijze verantwoordt zij op haar website, waar zij ook verslag doet van alle activiteiten en behaalde resultaten.

Inclusiviteit blijkt niet alleen uit de samenstelling van de eigen organisatie en de doelgroep, maar ook uit de brede aanpak van alle aspecten van huwelijkse onvrijheid.

Duurzaamheid: Nederland is het eerste land ter wereld dat huwelijkse gevangenschap als een strafbaar feit heeft gedefinieerd. Om wetswijzigingen duurzaam te verankeren is meer nodig, daarom richt de aanpak van FFF zich ook op voorlichting en bewustwording, verbetering van de hulpverlening en de opleiding van rechters, officieren en advocaten en het creëren van jurisprudentie. Recentelijk heeft ook het Vrouwenrechtencomité aanbevolen om voorlichting en training te geven aan deze groepen.

Samenvattend en concluderend

De voorbeelden hebben een aantal gemeenschappelijke elementen die onderscheidend zijn voor de partners en de alliantie en die haar waarde en kleur geven: het *onderkennen van verschillen tussen groepen vrouwen*, waarbij de prioriteit wordt gelegd bij *groepen met een zwakke of geen rechtspositie*, zoals sekswerkers en achtergelaten meisjes en vrouwen maar ook bijv. huishoudelijk personeel. Het agenderen van de slechte rechtsbescherming van deeltijd huishoudelijk personeel in dienst van particulieren (waaronder alfhulpverleners en PGB-zorgverleners) vormt een andere rode draad in de activiteiten van de VVR. Haar wetenschappelijke publicatie "*Een baan als alle andere?!*" is inmiddels als standaardwerk erkend door het CRM en de door het ministerie van SZW ingestelde advies-commissie Dienstverlening aan Huis.

Alliantie partners pakken dossiers *diepgaand* en over *een lange periode* op. Onderwerpen komen vanuit de praktische ervaring van de betrokken groepen (*'lived experiences'*); steeds wordt de *verbinding gemaakt tussen de praktijk ('what happens on the ground')* en *concrete beleids- en wetsvoorstellen*. Vooronderstellingen worden *kritisch doorgelicht* (bijv. "er zijn veel mannen die langdurig partneralimentatie betalen": quod non) en steeds wordt gekeken naar de *impact van (voorgestelde) wet- en regelgeving* op de (mensen)rechten van de meest kwetsbare groepen. Lobby vindt plaats vanuit een *juridische invalshoek*, strategieën zijn 'evidence-based' en altijd vanuit het *perspectief van rechten*. Er wordt voortdurend gezocht naar brede *samenwerking* met alle betrokken stakeholders en er wordt een *mix aan strategieën* gehanteerd: bijeenkomsten en congressen, brieven naar de kamer en persoonlijke gesprekken met kamerleden, ambtenaren en betrokken ministers, het organiseren van een politiek ontbijt, opiniestukken en artikelen in kranten en tijdschriften, maar ook juridisch wetenschappelijk en beleidsonderzoek en waar nodig juridische procedures.